Таким чином, якщо в першій половині XIX століття нагальним питанням було створення основ лексики української мови, то в досліджуваний період насамперед постала проблема її нормалізації. Водночас паралельно існувало питання, яке є актуальним у всі часи розвитку лінгвістичної науки, – розширення і збагачення словникового складу української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) / Михайло Андрійович Жовтобрюх. — К. : Наук. думка, 1970. — 303 с.
2. Кізлик О. Д. Зоря. 1880–1897 : Систематичний покажчик змісту журналу / О. Д. Кізлик. — Львів : ЛДНБ АН УРСР ім. В.Стефаника, 1988. — 440 с.
3. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Г. Муромцева. — Харків : Вища школа, 1985. — 170 с.
4. Плющ П. П. Українська літературна мова другої половини XIX – початку XX ст., шляхи її розвитку і специфіка / П. П. Плющ. — К. : ВАНУРСР, 1958. — 51 с.
5. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський О. О.Тараненко, М. П. Зяблюк та ін]. — К. : Українська енциклопедія, 2004. — 1038 с.
6. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Іван Якович Франко // Зібр. творів : [у 50 т.]. — К., 1984. — Т. 41. — С. 194—470.
7. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. — Львів — Нью-Йорк : НТШ, 1996. —188 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Зоря — Зоря. —1880—1897.

В статье осуществлен анализ языковых единиц лингвистических публикаций журнала «Заря» и выявлена их специфика на лексико-фразеологическом уровне.

Ключевые слова: западноукраинская языковая практика, газета «Заря», язык газеты, лексика, фразеология.

In the article it is realized the speech units analysis of the periodical «Zorya» linguistic publications and shows their specific on the lexical-phraseological level.

Keywords: West Ukrainian language experience, periodical «Zorya», the language of the periodical, vocabulary, phraseology.

УДК 811.161.2’282.2477.85

Гажук-Котик Л.Г.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ

Здійснено системний аналіз конструкцій мовленнєвого етикету в українських говірках Північної Буковини, які належать до одного з найбільш архаїчніших мовних виявів України. Де кожен тип говірок цього регіону відрізняється не тільки фонетико-граматичними, а й стилістичними особливостями етикетних формул.

Ключові слова: мовлення, говірка, конструкція, форма, регіон, етикетна формула.

Мовна поведінка народу, поєднана із його загальною культурою, етнопсихологічними рисами, народними традиціями. На мовному рівні етнопсихологічні ознаки українців – доброзичливість, шанобливе ставлення до співбесідника, почуття власної гідності, виявляються в тому, що в багатьох висловах українського етикету домінантами є слова з коренем ***добр-, здоров-, ласк-*: *добридень, доброго ранку, доброго здоров'я, здорові були, ласкаво просимо, з вашої ласки*** та ін.

Мовлення як своєрідна система є гнучким, оскільки допускає безкінечну кількість зв'язків, відношень, властивостей і їх комбінацій. З одного боку, як зазначає М. Маковський, гнучкість, рухливість мовної системи свідчить про здатність адаптуватися до різних умов існування, а з іншого, – деяка суворість, жорстокість цієї системи виступає в ролі фільтрування, яке контролює будь-який мовний рух і відбиває ті явища, що найбільше відповідають мовному статусові. Саме ці характеристики, за словами автора, як дві сторони одного феномена, впливають на мовні зміни [8]. Важливим є те, що мовний етикет, зберігаючи традиційну структуру етикетних виразів, не є закритою системою, бо йому властива динаміка й гнучкість. Сукупність усіх можливих етикетних формул утворює систему мовного етикету. Структуру мовного етикету визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій, які властиві всім мовцям: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття тощо. З-поміж них вирізняються ті, що вживаються при встановленні контакту між мовцями – формули звертань і привітань, при підтриманні контакту – формули вибачення, прощання, подяки, при припиненні контакту – формули прощання й побажання. Це і є власне етикетні мовні формули української мови. Окрім них, мовний етикет включає ще й соціально-мовні символи етикетного рівня (формули заперечення, незгоди, ствердження, згоди, адже мовний етикет обслуговує весь комунікативний акт (від початку до кінця). Саме він формує етичну рамку спілкування, тобто так звані формули ввічливості вживаються при налагодженні контакту між комунікантами, функціонують при безпосередньому їх спілкуванні та завершують його. Формули ввічливості, як система прагматично важливих конструкцій, відображають не лише мовне багатство в плані синонімії, її різних відтінків, але й засвідчують особливості менталітету й інтелектуальної та мислительної діяльності українського народу, своєрідність у витворенні національно-мовної картини світу.

Результатом скорочення будь-якої розширеної моделі мовного етикету є утворення стійкої лексеми (або кількох), яка є постійним компонентом моделі і водночас приховує в собі всю інформацію, що була запрограмована цілим реченням. Тому не завжди багатослів'я можна вважати ознакою ввічливості. Інколи одним словом можна висловитись ясніше й точніше, сказати більше й глибше, ніж низкою промовлених слів чи навіть речень.

У фразеологічних та тлумачних словниках української мови мовленнєвий етикет представлений лише загальними формулами, окремими прикладами,

тому увага мовознавців до етикетних формул спілкування не випадкова: ця галузь в українській лінгвістиці ще недостатньо вивчена. Широкий спектр проблем цього напряму потребує наукових досліджень та обґрунтувань. Останнім часом як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці посилився науковий інтерес до питань культури мовлення. Цій проблемі присвячені праці науковців Г. Відмарка, Г. Крейдліна, Л. Ставицької, С. Богдан, М. Дороніної та багато ін.

Актуальність цієї теми не викликає сумнівів, оскільки знаннями мовного етикету людина послуговується протягом усього життя. Упродовж дня людина вітається, робить компліменти, вибачається, дякує, дає пораду, співчуває, відмовляє, прощається тощо. Без цих ситуацій важко уявити побут окремої людини. Як відомо, частина формул мовного етикету поступово архаїзується. Сьогодні, на жаль, рідко можна почути такі відомі вирази, що колись були широко вживані: *З неділею будьте! Добридосвіток! Добривечір у вашій хаті! Бог на поміч! Щоб легко почалось та вдало скінчилося! Дай Боже і вам у час добрий! Іди з Богом, поки люди наганяються!* та багато інших, які ще жевріють в народному побуті. Адже «діалектні особливості є живими свідками історії мови часто більш переконливими, красномовнішими...» [5, 3]. Сьогодні, у вік глобальних соціальних та політичних змін, швидкої освіченості населення, територіальні діалекти, що існували протягом багатьох століть, швидко змінюються, все більше наближаючись до літературної мови. Це прогресивне явище поступово втрачає ті діалектні особливості, що становлять цінність для історії народу, вивчення матеріальної культури, мовознавчих наук.

Виходячи із названих обставин, у нашому дослідженні ставимо за мету з'ясувати специфіку функціонування стилістичних особливостей етикетних формул в українських говірках Північної Буковини. Основним джерелом фактичного матеріалу послугували «Словник буковинських говірок», укладений за загальною редакцією Н. Гуйванюк [10] та «Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів», укладачі Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська [3].

Говірки Буковини належать до одного з найархаїчніших мовних виявів України. На теренах Північної Буковини функціонує південно-західне наріччя української мови, представлене трьома різновидами говірок: буковинськими, гуцульськими та подільськими. За твердженнями К. Германа, українські говірки на території Північної Буковини мають такі види: буковинсько-надпрутські, гуцульські, буковинські з деякими рисами гуцульських, буковинські з деякими рисами наддністрянських говірок, подільські та буковинські з деякими рисами подільських говірок [5, 355-356]. Зоною з мінімальним впливом інших сусідніх українських говірок і найбільш виразно виявленими діалектними нормами, притаманними саме для буковинських говірок, називаємо буковинські (надпрутські) говірки. Кожен тип говірок цього регіону відрізняється своїми не тільки фонетико-граматичними особливостями, а й стилістичними, які певною мірою є конструкціями мовленнєвого етикету, що властиві сучасній українській літературній мові.

У нашій статті ми виділяємо найбільш уживані групи етикетних формул: 1) формули привітання та звертання; 2) формули запрошення; 3) формули прощання; 4) формули побажання та 5) формули прохання.

Системний аналіз конструкцій мовленнєвого етикету, на нашу думку, повинен здійснюватись за певним визначенням. Досить вдалим є їх поділ за структурними різновидами, оскільки вони безпосередньо пов'язані зі зв'язним мовленням: 1) нечленовані речення (слова-речення); 2) прості речення; 3) компоненти простих ускладнених речень; 4) компоненти складних речень [6, 270].

1. **Формули привітання та звертання**. У буковинських говірках фіксованими формами нечленованих речень є формули привітання *«Добрий день» («Доброго дня»), «Добридень», «Доброго здоровля», «Здорові будьте», «Добрий ранок»*, що можуть доповнюватись звертаннями у формі кличного відмінка, як-от: ***Добридень, Іво****! Як 'будут пи'тати за 'мени, то ка'жи, шом зас'лаб* (Волошкове Сок.). ***Добрий ранок, 'мамо****! А поп'росите, шоб ма'туша зайш'ли до 'мени* (Зелений Гай Нов.). Варто звернути увагу на те, що кличний відмінок однини в буковинських говірках на більшій території має закінчення ***-о***, незважаючи на рід іменника й кінцевий приголосний основи: *Ка'лино, 'сестро, 'мамо, 'старосто, ку'мо ('кумц'о), 'Варц'о, І'ларц'о (від Іларія)***.** Наприклад: *Ну, али й су'с'іда 'майу,* ***Ка'лино,*** *перева'лив та'ку 'файну 'гуску* (Ст. Жадова Стор.). ***Г'ларц'о****, ти чо си'диш там, ану йди до нас?* (Васловівці Заст.).

Найбільшою традиційністю відзначається привітання у гуцульських говірках формами *«Славайсу!» («Слава Ісусу!») – «Навіки!» («Слава навіки!», «Навіки слава!»***): *Славайсу, Марі! – Навіки, Штефане! - А шо ти так 'борши піш'ла, шо'би ска'раскатиси ми'не* ; ***Славайсу****! -* ***Навіки слава****! Шо ти 'робиш,* ***Кали****? - Ади міл' уп'халаси до 'скорци, 'майу бі'ду...* (Яблуниця Пут.).

При звертанні у гуцульських говірках здебільшого вживають скорочені форми кличного відмінка, де усічено кінець слова власних імен (апокопа): *Ка'ли (Ка'лино), Па'ра (Па'раско), Кате'ри (Кате'рино), Вар'ва (Вар'варо)***.** Ця риса поширена й на інші імена: *Ни'ко (Нико'лаю), Іва (І'ване), Йво (Й'воне), Дми ('Дмитре), Пе ('Петре), Ште'фа (Ште'фане)* і под., де наголос на останньому складі. Порівн.: ***Іва****, ди'ви я зла'пав на 'зазубиц 'сома...* (Чорногузи Вижн.). ***Па'ра****, ди'ви 'Надя за'вила 'файну 'фустку камін'цову* (голубувато-зелена) (Луківці Вижн.).

У буковинських та гуцульських говірках кличний відмінок власних імен може мати й такі варіанти: *Ма'р'і, Га'ф'і, Одо'к'і (До'к'і), Со'ф'і,* а ще (розмовно-просторічні) *'Над'о, 'Ол'о, 'Вал'о,* з яких форми із закінченням **–і** переважають: ***Марі****, шо то за нипос'лушний фли'ківиско, боро'ни 'Божи!* (Берегомет Вижн.). ***Док'і****, твій ма'лий уже 'фл'оснувси у бо'лото – бі'жи підой'май* (Гаврилівці Кіцм.).

Серед сімейних звертань переважають здрібніло-пестливі форми власних імен чоловічого роду на зразок: *Васил'ку, Петрику, Йванку, Богданчику, Антошку, Тодос'ку* та ін.: ***Добрий вечір****!* ***Дяд'ку, Йвоне****! –* А *ти чо при'біг,* ***Тодос'ку****, уже 'пізно...* (Валява Кіцм.). ***Здо'ров був, Й'ванку****, ану 'коцай мою*

'писанку (Козиряни Кельм.).

В етиці спілкування існують вимоги щодо вживання займенникових форм *ти* і *ви***.** Характерно, що сьогодні нормою звертання до батька чи матері є форма *ти*, в народному мовленні, зокрема в буковинських говірках побутує здавна закріплена форма *ви*. Цей вияв етнічної традиції підкреслює пошану, повагу як до своїх батьків, так до людей старших за віком. Порівн.: ***Доброго вечора, 'неню, ви*** *на'шо змашка'рили її, шо во'на так 'плачи* (Старий Вовчинець Глиб.). ***Добридень, 'кумо****, де* ***ви*** *назби'рали 'кіл'ко го'р'іхіў?* (Ясени Стор.). ***Доброго здоровля, ма'тушо****, 'дали 'мині 'доста 'добрі рука'виці, шо не 'рвуци* (Горошівці Заст.). ***Надобраніч, 'мамо****, 'добри* ***ви*** *ка'зали, аби я 'вбрала ці ко'ралі* (Шипинці Кіцм.). Фіксованою є особливість у звертанні до парубка, хоча вже й сивого, – завжди звертались на *ти***,** лише після одруження підвищували його до титулування на *ви*, він ставав вже ґаздою**.**

До цього часу суперечки викликає проблема звертання українців до рідних – на «ти» чи на «ви»? Варто зазначити, що у Київській Русі звертання на *Ви* не знали. Традиція такого звертання була запозичена українською мовою значно пізніше, з кінця XIV ст. [2, 38]**.**

2. **Формули запрошення**. Великою різноманітністю семантичних відтінків відзначаються формули ввічливості, що супроводжують запрошення, прохання *«Просимо Вас!», «Прошу Вас!», «Ласкаво просимо!», «Будемо раді Вас видіти!», «Раді Вас видіти (стрічати) у нас!», «Добре, що прийшли!», «Раді Вам».* Порівн.: *Про'сили 'мама й 'тато, і ми* ***Вас 'просимо*** *на ве'сілє* (Мамаївці Кіцм.), ***'Будемо 'раді Вас 'видіти*** *у 'себе 'вдома!* (Бабин Кельм.), ***Добре, що прийшли****! Захо'діт у 'хату...* (Зелений Гай Нов.). Такі варіанти, як «*Ласкаво просимо!*» та «*Добре, що прийшли!*», що за значенням є синонімічними у буковинських говірках, які контактують з румунськими є, на нашу думку, своєрідною калькою з румунської мови (порівн. *Bine aţi venit! = Добре, що прийшли! (Ласкаво просимо!).*

3. **Формули прощання.** З традиційних формул прощання найбільш вживаними є вирази *«Прощайте!», «Будьте здорові!», «Ходіть здорові!», «До побачення!», «На все добре!», «Надобраніч!», «Спокійної (доброї) ночі!», «До зустрічі!», «Бувай здоровий», «Бувайте здорові», «Хай береже Вас Бог», «Щасливо!», «З Богом!».* Наприклад: ***Бувай здо'рова, моя 'мила****, шо так 'файно ми лю'била...* (Луківці Глиб.), ***Надобраніч, 'тіду****, гай, бу'вайте здо'рові*! (Михайлівка Глиб.), ***Щасливо тобі****! Ди'ви не запіз'ниси!* (Рідківці Нов.), ***З Богом Вас, мої 'діти****! Шоб у вас 'було усе 'добре!* (Ревне Кіцм.).

4. **Формули побажання.** Наздвичайною емоційністю характеризуються етикетні формули з лексемою ***Бог*** з метою побажання Божого здоров'я**,** допомоги, благословення у роботі «*Помагай Боже!», «Боже помагай!», «Помагайбі Вам!», «Помагай Біг Вам на все добре!», «Щасти Біг при роботі», «Дай Вам Боже здоровлячка!», «Най Вам Бог заплатить за Ваше добре серце!», «Най Господь воздасть за щедрість!», «Бог на поміч!».* Наприклад: ***Най вам Бог зап'латит за 'Ваше 'добре 'серце*** *– Прихо'діт, 'бабц'у, ще до нас...!* (Кам'яна Стор.). ***Боже пома'гай, 'вуйку Й'воне****, шо ро'бите?*". - "*Ади 'мус'у погимблю'вати ці 'дошки на п'ід'логу* (Ставчани Кіцм.). ***Бог на поміч,***

***Ма'рі**, шо вже са'пайеш?* (Рукшин Хот). У конструкціях «*Бог на поміч!*», «*Бог поміч!»* іменник *поміч* означає участь кого-небудь (у даному випадку – найвищої небесної сили) у здійснювані кимось дії, підтримки, сприяння. У розмовному мовленні поширений фразеологізм «*стати у поміч*», «*стати до помочі*» у значенні «*допомогти*», який і є фіксованим у конструкції-побажанні.

5. **Формули прохання**. З компонентом ***Бог*** фіксованими є етикетні формули прохання *«На Бога!», «Майте Бога в серці!», «Богом прошу!», «Богом Вас заклинаю!», «На милість Божу!», «Бійтесь Бога, скажіть!», подяки «Спасибіг!», «Спасибі, Боже!», «Прости Біг», «Бо да прости».* Прощальні вирази, як вираження найкращого побажання адресатові: *«З Богом!», «Дай Боже в час добрий!», «Най тебе Бог провадить (боронить)!», «Ідіть з Богом!», «Іди собі, іди собі з Богом!», «Ну, їдьте з Богом!».* Напр.: ***Дай Боже в 'добрий час**, аби доро'бити це до р'і'ду* (Димка Глиб.). ***Най тебе Бог бо'ронит**! Іди, Ва'сил'у, і не 'думай ні'чого дур'ного...* (Дорошівці Заст.).

Отже, у системі етикетних формул буковинських говірок найбільш уживаними є формули: привітання та звертання, запрошення, прощання, побажання, прохання, які мають свої стилістичні особливості.

Варто зауважити також, що мовний етикет є явищем індивідуальним, оскільки кожна людина добирає не тільки найдоцільнішу в даній ситуації формулу, але й узгоджує цей вибір із власними уподобаннями, настроєм, характером тощо. Конструкції мовленнєвого етикету, що ними послуговуються комуніканти, виходячи з правил етикетної поведінки, у певних ситуаціях є продуктивними конструкціями української мови. Це повноцінні, досить продуктивні комунікативні одиниці мови, які задовільняють щоденні і водночас специфічні життєві потреби людей.

ПОРЯДКОВИЙ ПОКАЖЧИК НАЗВ РАЙОНІВ

Вижн. – Вижницький район Чернівецької області
Герц. – Герцаївський район Чернівецької області
Глиб. – Глибоцький район Чернівецької області
Заст. – Заставнівський район Чернівецької області
Кельм. – Кельменецький район Чернівецької області
Кіцм. – Кіцманський район Чернівецької області
Нов. – Новоселицький район Чернівецької області
Пут. – Путильський район Чернівецької області
Сок. – Сокирянський район Чернівецької області
Стор. – Сторожинецький район Чернівецької області
Хот. – Хотинський район Чернівецької області

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А. Т. К вопросу об обращениии в современном русском языке // Славянский сборник. – Воронеж, 1958. – Вып. 2. Филол. – С. 109–125.
2. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. Буковинські говірки : хрестоматія діалектних текстів / Укл. Руснак Н., Гуйванюк Н., Бузинська В. – Чернівці : Рута, 2006. – 383 с.

4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті : Фонетика, фонологія : монографія / К. Ф. Герман. – Чернівці : Рута, 1995. – 391 с.
6. Іваночко О. Синтаксична природа конструкцій мовленнєвого етикету у творчій спадщині Юрія Федьковича // Науковий вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 83. – С. 270–274.
7. Коммуникативная грамматика русского языка / Под. ред. Г. А. Золотовой. – Москва, 1998. – 528 с.
8. Маковский М. М. Системность и асистемность языка: Опыт исследования антиномий в лексике и семантике / М. М. Маковский. – М. : Высшая школа, 1980. – 275 с.
9. Русские: коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – М. : Флинта, 2006. – 328 с.
10. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

Сделан системный анализ этикетных конструкций в говорах Северной Буковины, которые принадлежат к одному из наиболее архаичных языковых особенностей Украины. Где каждый тип говоров этого региона отличается своими не только фонетико-грамматическими, а и стилистическими особенностями этикетных формул.
Ключевые слова: говор, речь, конструкция, форма, регион, этикетная формула.

The system analysis designs in dialects of Northern Bukovina which belong to one of the most archaic language features of Ukraine is made. Where each type of dialects of this region differs the not only fonetiko-grammatical, and stylistic features.
Keywords: dialect, speech, a design, the form, region, formula.

УДК 811.161.2’38

Горіздра О.Л.

ПРЕДМЕТНІ ВТОРИННІ ПЕРЕНЕСЕННЯ В БІОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено комплексний аналіз предметних вторинних перенесень на матеріалі української біологічної термінології.
Ключові слова: біологічна термінологія, вторинна номінація, біологічна предметна метафора, сема.

У наукових студіях останніх десятиліть спостерігаємо тенденцію до активного вивчення процесів формування лексичного складу сучасних термінологій. Особливий інтерес викликає функціонування термінологічних одиниць, що постали внаслідок вторинної номінації. Їх кваліфікують як особливий витвір людського мислення, що ґрунтується на категоріях порівняння, аналогії й асоціації.

Дослідження сутнісних характеристик вторинної номінації як чинника утворення спеціальної лексики є одним з аспектів глобальної проблеми